

Bezoekersgids

**Histoire de ne pas rire.
Het surrealisme in België**

21 Feb. » → 16 Juni '24 bij Bozar

BNP PARIBAS
FORTIS

#WeLoveCulture

BNP Paribas Fortis is al meer dan 20 jaar een trouwe partner van Bozar en steunt met trots de tentoonstelling *Histoire de ne pas rire. Het surrealisme in België*.

Het is een unieke gelegenheid om de durf en openheid te vieren die kenmerkend zijn voor ons land.

De Belgische surrealisten durfden objecten, landschappen en personages te combineren die op het eerste gezicht onmogelijk leken.

Maar onmogelijk is niet Belgisch! Door conventies te overstijgen, creëerden ze nieuwe werelden.

René Magritte zei: "Surreëel zijn is het déjà vu uit je hoofd bannen en op zoek gaan naar het nooit eerder geziene."

Bij BNP Paribas Fortis houden we van durf en creativiteit. En we zijn klaar voor jouw wereld, vooral als die anders is dan anders, "nooit eerder gezien".

Michael Anseeuw, CEO BNP Paribas Fortis

Honderd jaar geleden, in november 1924, wordt het surrealisme in het leven geroepen met de publicatie van André Bretons *Manifest van het surrealisme*. Op hetzelfde moment verschijnen de eerste tekenen van de surrealistische activiteit in België, die bijna zestig jaar en drie generaties zal omspannen.

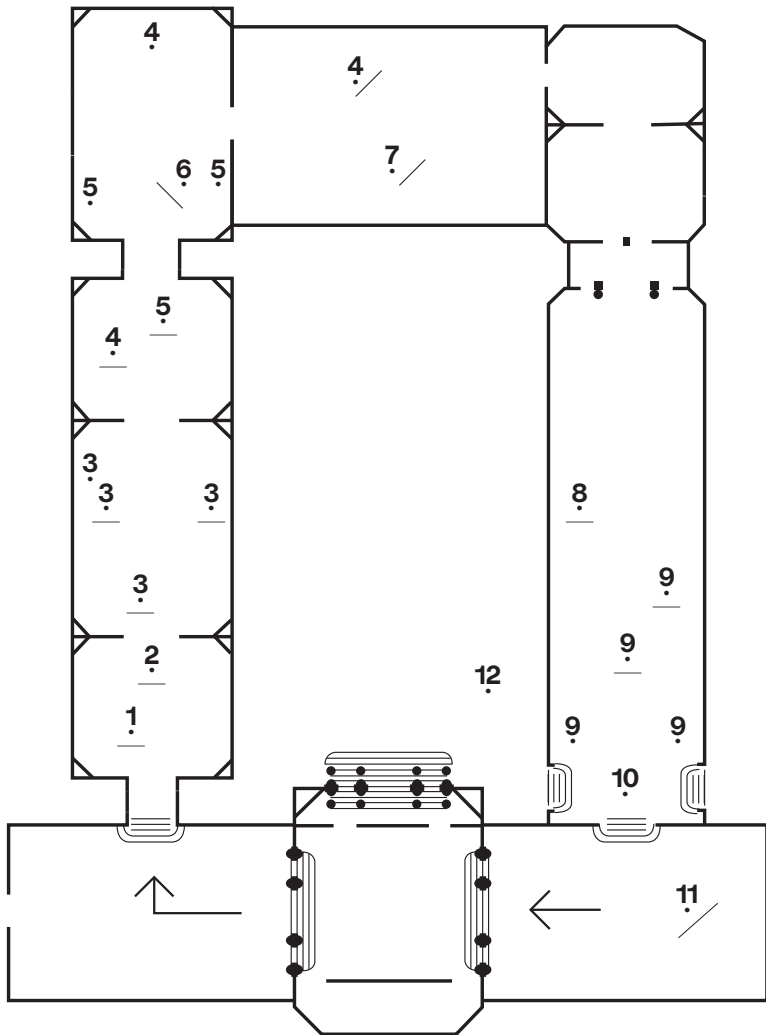
Deze voor een avant-gardebeweging uitzonderlijk lange levensduur getuigt van het verlangen van haar voortrekkers om esthetische bekommernissen te overstijgen en te streven naar maatschappelijke verandering door middel van taal en representatie. Dit verlangen is onlosmakelijk verbonden met hun engagement voor de communistische partij.

Een ander typisch kenmerk van het Belgische surrealisme is het gebruik van humor als subversieve strategie. Daarnaast verwijst ook de titel van deze tentoonstelling, *Histoire de ne pas rire*, tegelijk de titel van een boek met theoretische teksten van Paul Nougé.

De dichter Nougé (1895-1967) was een teruggetrokken figuur die liever anoniem bleef. Hij ontpopt zich al snel als de theoreticus van de Brusselse surrealistische groep. Vanaf 1924 omringt hij zich met schrijvers en beeldende kunstenaars als Camille Goemans, Marcel Lecomte, Louis Scutenaire, E.L.T. Mesens en natuurlijk René Magritte.

Nougé is de rode draad in deze tentoonstelling. Zijn woorden begeleiden ons doorheen een verhaal van meer dan drie generaties.

Xavier Canonne
Commissaris van de tentoonstelling

1. Desoriënterende orde	4
2. Manifesten en magazines	5
3. <i>Les Mots et les images</i>	6
4. Nieuwe media: collage en fotomontage	8
5. De transformatieve kracht van poëzie	9
6. Surrealisten en muziek	12
7. L'objet bouleversant	13
8. <i>L'imitation du cinéma</i> en de surrealistische film in België	14
9. <i>Het experiment gaat door</i>	15
10. Epiloog	15
11. Jelena Vanoverbeek	16
12. Ceci n'est pas une exposition virtuele tentoonstelling in augmented reality (AR)	17
Meer Surrealisme	18

1. Desoriënterende orde

Binnen het Ravenstein-circuit van galerijen die ontworpen werden door architect Victor Horta, biedt de nieuwe scenografie van URA Yves Malysse Kiki Verbeeck een dualistische drager voor de kunstwerken in de tentoonstelling. Ze blijft geordend maar introduceert variatie, werkt systematisch maar verstoort de ruimtes. Ze neemt fysiek afstand van de omringende architectuur, maar neemt deze paradoxalerwijs ook op.

De opeenvolging van tentoonstellingsgalerijen nodigt uit om willekeurig rond de elementen te dwalen en een instinctieve slalom te maken. De veelheid aan elementen wisselt voorgedefinieerde visuele verbindingen af met toevallige ontdekkingen, waardoor iedereen een unieke ervaring beleeft.

URA liet zich inspireren door het verlangen van de surrealisten om te desoriënteren en gevestigde denk- en kijkpatronen te verstoren. Ze hielden ook rekening met Magrittes verkenning van de interactie en spanning tussen woorden en beelden, en stelden voor om alle kunstwerken op de tijdelijke muren te presenteren en de permanente, omringende muren uitsluitend voor tekst te gebruiken.

De scenografie is opgebouwd als een modulair systeem van houten wanden en panelen. In tijden van bewust materiaalgebruik zullen deze elementen na de tentoonstelling volledig worden ontmanteld en worden hergebruikt in een of meer bouwprojecten in het Brussels Gewest.

2. Manifesten en magazines

Manifesten en magazines zijn voor de avant-gardekunstenaars van het begin van de 20ste eeuw essentieel om te communiceren. Kunstenaars werken vaak collectief aan concepten en theorieën die ze vervolgens wereldkundig willen maken. Manifesten dienen als officiële verklaringen om doelstellingen, principes en filosofieën uiteen te zetten en te verspreiden.

Net als de manifesten dienen de vele magazines als platformen om surrealistische ideeën te verspreiden. Ze publiceren niet enkel kunstwerken, maar ook poëzie, proza en theoretische teksten, die zo toegankelijk worden voor een breder publiek.

In tegenstelling tot Frankrijk kent België geen officieel surrealistisch manifest dat de start van de beweging aankondigt. Hier zijn het de pamfletten *Correspondance* (1924) en de magazines *Oesophage* (1925) en *Marie* (1926) die de beweging op gang trekken.

Via manifesten roepen de surrealisten op tot revolutie in zowel kunst als maatschappij zoals in *La Révolution d'abord et toujours* (1925). Ze nemen artistieke standpunten in zoals in het traktaat *Avis* (1928) tegen de nieuwe schilderstijl van Giorgio de Chirico, verdedigen politieke standpunten zoals in *La Poésie transfigurée* (1932) of communiceren nieuwe artistieke ideeën zoals in het manifest *Le Surréalisme en plein soleil* (1946). De Belgen vertalen ook humoristische ideeën in traktaten zoals *La Grande Baisse* (1962) waarin Mariën de werken van Magritte tegen soldenprijzen aanbiedt. Tot ver in de jaren '60 blijven ze communiceren via manifesten. Je kan ze hier ontdekken in de vitrines.

3. Les Mots et les images

“De schilderkunst heeft een ander doel dan de schilderkunst. De titels van schilderijen zijn geen verklaring en de schilderijen zijn geen illustratie bij de titels.”

René Magritte

Tijdens zijn verblijf in Parijs ontmoet Magritte de Spaanse schilder Juan Miró, die zeer geïnteresseerd is in poëzie. Vanaf de eerste helft van de jaren '20 experimenteert hij met woorden in zijn schilderijen. Van deze zogenaamde “*Poem paintings*” zie je hier een voorbeeld uit 1924: *De roker (Tête de fumeur)*. Het werk van zijn Spaanse vriend en het feit dat hij omringd was door dichters inspireerden Magritte wellicht om woord en beeld samen te brengen in een schilderij. Vanaf 1927 realiseert hij zijn eerste woordschilderijen en enkele jaren later doet hij zijn ideeën uit de doeken in de tekst *Les Mots et les images*, 1929.

Magritte creëert een spanning tussen woord en beeld door taal als onafhankelijke entiteit te introduceren. De woorden gaan in tegen wat we zien, ondermijnen soms de afbeelding of leiden zelfs een heel eigen leven binnen het schilderij. In *De boom der kennis (L'Arbre de la science)*, 1929, bijvoorbeeld, zijn de woorden “sabel” en “paard” autonoom ten opzichte van de afbeelding. Ze zetten onze verbeelding aan het werk, net als de titel die niet noodzakelijk iets te maken heeft met het beeld. De titels die Magritte voor zijn werken kiest, voegen vaak een extra laag van betekenis en mysterie toe.

Het contrast tussen wat je ziet en wat je leest, roept vragen op over de aard van representatie en betekenis. Door zijn unieke gebruik van taal en beeld realiseert Magritte een conceptuele schilderkunst die onze manier van kijken uitdaagt, de conventionele betekenis van beelden verstoort en een filosofische dimensie toevoegt.

't

Inwendige van je kop

is niet die

GRIJZE en WITTE

STOF

waarover men sprak

't is een

LANDSCHAP

van BRONNEN en TAKKEN

een

HUIS van VLAMMEN

meer nog

de

WONDERBAARLIJKE STAD

die je plezieren zal

t'

BEDENKEN

Paul Nougé, naar een fragment uit *La Publicité transfigurée*

4. Nieuwe media: collage en fotomontage

Collage en fotomontage zijn zeer geliefde media bij de surrealisten. Ze stellen hen in staat om droombeelden te creëren vol nieuwe en vaak ongerijmde betekenissen. Collage is een radicaal nieuwe techniek, voorbij de traditionele schilderkunst, waarbij verschillende media worden gecombineerd en ook taal en het toeval een belangrijke rol spelen.

Een pionier van het medium, met experimenten vanaf 1919, is de Duitse kunstenaar Max Ernst. Op basis van afbeeldingen uit tijdschriften, boeken en prenten realiseert hij onverwachte en vaak provocerende nieuwe beelden. In België heeft zijn werk een grote invloed op o.a. E.L.T. Mesens, die als een van de eersten aan de slag gaat als collagist. Ook Max Servais, lid van de groep van Henegouwen, experimenteert met collages waarin hij taal en beeld samenbrengt en verschillende technieken gebruikt. Zijn collages worden getypeerd door een kritische inslag, humor en een narratief karakter.

E.L.T. Mesens experimenteert ook met de fotomontage, onder invloed van de vernieuwende technieken van de Amerikaanse kunstenaar Man Ray, die in zijn “rayogrammen” objecten direct op fotopapier plaatst en belicht zonder een camera te gebruiken, iets wat Mesens toepast in o.a. het titelblad van zijn *Alphabet sourd aveugle*, 1928. Maar de meest vernieuwende benadering van de fotografie in België zien we bij Raoul Ubac. Hij is een pionier op het gebied van fotomontage en experimenteert net als Man Ray met verschillende technieken als dubbele belichting en fotogrammen om nieuwe visuele effecten te creëren. Dit zien we ook in zijn reeks *De strijd van Penthesilée (Le Combat de Penthésilée)*, 1937–39, waarin hij steeds nieuwe beelden creëert vertrekkend van één en hetzelfde negatief.

5. De transformatieve kracht van poëzie

Heel wat surrealisten waren in eerste instantie schrijver of dichter, ook in België: Paul Nougé, Marcel Lecomte, Camille Goemans, Louis Scutenaire, Irène Hamoir... In hun teksten gebruiken zij regelmatig een strategie waarmee ze literaire teksten van andere schrijvers in twijfel trekken door ze kritisch en systematisch te herschrijven. Schrijven met de woorden van anderen, om hun betekenis te veranderen, werd de definitie van *Nougéaanse* subversie.

Nougé is rotsvast overtuigd van de transformatieve kracht van taal en poëzie. Zo verdedigt hij het radicale gedicht *Front Rouge* van de Franse schrijver Louis Aragon uit 1931, gepubliceerd in het magazine *Littérature de la Révolution mondiale*, dat oproept tot de moord op de leiders van het regime. Nougé steunt het gedicht als een provocerend gebaar en is zelfs verheugd dat de bourgeoisie zich bedreigd voelt door poëzie. Poëzie krijgt bij de surrealisten een ander statuut. Niet meer uitsluitend op het esthetische gericht, maar op het leven zelf en met de kracht om de gevestigde orde door elkaar te schudden en de manier waarop wij naar de werkelijkheid kijken te veranderen. In *La Publicité transfigurée*, 1925 experimenteert Nougé met poëzie in de vorm van publicitaire slogans in de publieke ruimte. De schrijver “adverteert” als een winkelier, poëzie wordt in slogans gegoten, in principe bedoeld om te verkopen, maar hier, zonder commerciële doeleinden, veroordeeld tot zinnigheid. *Kalligram (Calligramme)*, 1925 toont hier een aantal van deze experimenten.

Wanneer zag ik je voor de fameuze
EERSTE KEER?
ik zie je maar half
ik zie je trillende onderlip
de verbazingwekkende witheid van je voorhoofd
die door Poiret ontworpen gele mantel
en de geur van Jiky het mannenparfum
dat naar foelie ruikt

Waar was ik gebleven?
En op welke prooi zal ik mij nu storten?
Op jou
Marthe
natuurlijk

Geef me je hand
Geef me je hand
Laten we met stille passen
reizen door mijn jeugd
Huil niet

Paul Nougé, naar een fragment uit
Esquisse d'un hymne à Marthe Beauvoisin

Waarvoor kun je

een hand,
een mond,
een oog,
een voet,
de huid,
de man,
de vrouw,
een spiegel,
een stoel,
een touw,
een schaar
enz. *laten dienen?*

Het komt erop aan mensen en dingen
voor andere zaken en doeleinden te gebruiken
dan we gewoon zijn.

Paul Nougé, naar een fragment uit
Subversion des images

6. Surrealisten en muziek

“Ik zie dat André Souris de wereld een muziek probeert op te dringen waarvoor we ons niet hoeven te schamen.”

Paul Nougé

Op het einde van de jaren '20 en in de jaren '30 is Brussel een belangrijk centrum van het muzikaal modernisme. In tegenstelling tot André Breton, die muziek te verwarrend vindt en de voorkeur geeft aan schilderkunst en poëzie om toegang te krijgen tot het onderbewustzijn, zijn de Belgische surrealistengéïnteresseerd in en geïnspireerd door muzikale expressie.

“Ik ben muzikant”, zegt kunstenaar en tentoonstellingsorganisator E.L.T. Mesens. Hij wil componist worden en laat zich beïnvloeden door Eric Satie. Zijn collages verwijzen vaak naar muziek: je kan er bijvoorbeeld de contouren van violen en bladmuziek in herkennen.

Vanaf zijn ontmoeting met Paul Nougé in 1925, verbindt componist en muziektheoreticus André Souris zich met het surrealisme. Hij experimenteert met vernieuwende benaderingen van muziekcompositie, vaak met een sterke nadruk op de relatie tussen muziek en poëzie. “Het mooiste stukje zogenaamde *Musique concrète* dat ik ooit heb gehoord is het recital van koffiemolens dat Souris elke ochtend opvoert in zijn huis in de velden van l'Isle-Adam,” schrijft Louis Scutenaire. Paul Nougé schrijft ook *Drie liederen voor Souris*, wat de connectie tussen poëzie en muziek aantoont.

In 1929 organiseren de Belgische surrealisteng *De conferentie van Charleroi*, een interdisciplinaire avond met een concert van André Souris en een expositie van Magritte. De ideale gelegenheid voor Nougé om een van zijn meest fundamentele teksten te schrijven, met als onderwerp: muziek. Of beter gezegd, de macht van muziek over de mens, die hij als volgt omschrijft: “Muziek is mysterie, muziek is gevaar, maar bovenal is muziek mogelijkheid. Het is geen spektakel dat passief moet worden ontvangen omwille van het vermaak. Integendeel, muziek gaat altijd verder dan het luisteren om nieuwe passies te creëren in de luisteraar, in staat om de loop van zijn of haar leven te veranderen.”

7. L'objet bouleversant

In 1936 vindt in galerie Ratton in Parijs de tentoonstelling *Exposition surréaliste d'objets* plaats. Onder organisatie van André Breton staat ze volledig het teken van surrealistische objecten. René Magritte, E.L.T. Mesens en Max Servais nemen deel.

Een jaar later creëert Magritte het object *De toekomst van standbeelden* (*L'Avenir des statues*), 1937, een dodenmasker van Napoleon beschilderd met wolken, een *geschilderde readymade* als het ware. De titel wordt hem gesuggereerd door Paul Nougé die in zijn gelijknamige tekst Magritte omschrijft als een ware pionier van het surrealistische object. Nougé ontwikkelt het concept van "L'objet bouleversant" (het verontrustend object), een object dat de toeschouwer uit zijn gebruikelijke, comfortabele perceptie van de werkelijkheid haalt. De surrealisten proberen vooral alledaagse voorwerpen te transformeren door ze uit hun context te halen of door ze te combineren met andere objecten, in assemblages. De objecten zijn vaak provocatief, poëtisch of speels, bedoeld om de toeschouwer de werkelijkheid anders te laten bekijken. Ook nieuwkomer Marcel Mariën past deze strategie toe in zijn allereerste objecten van het begin van de jaren '40. Tot vlak voor zijn overlijden in 1993 blijft hij objecten en assemblages maken.

8. *L'imitation du cinema* en de surrealistische film in België

“De film *L'imitation du cinéma* bevat een aantal innovaties, waaronder een handeltje in kruisbeelden per gewicht en zilveren kruisbeelden die in de bedelnap van een blinde man belanden.”

Marcel Mariën

Marcel Mariën realiseert in 1959 zijn eerste 16mm-film *L'imitation du cinema*, een blasfemisch en absurd verhaal over een jongeman die op Christus wil lijken en gekruisigd wil worden. In 1960 veroorzaakt de eerste vertoning in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel onmiddellijk een schandaal. De film wordt gecensureerd en illegaal vertoond in Frankrijk.

Het is een van de enige films in België die echt als surrealistisch wordt beschouwd. De surrealisten realiseren weinig films. Alleen *Un Chien andalou* en *L'Âge d'or* van Luis Buñuel krijgen van André Breton expliciet het label surrealistisch. In België beïnvloedt het surrealisme onmiskenbaar verschillende kortfilms uit het interbellum. Zo realiseert Henri Storck in samenwerking met Felix Labisse de experimentele kortfilm *Voor je mooie ogen* (*Pour vos beaux yeux*), 1929 over een jongeman die een glazen oog koopt en het per post verstuurt. Andere echo's van het surrealisme treffen we aan in *De parel* (*La Perle*), 1929 van Henri d'Ursel en Georges Hugnet en *Monsieur Fantomas*, 1937 van Ernst Moerman. In deze film maakt de gemaskerde Fantômas een serie avonturen mee tijdens de zoektocht naar zijn geliefde Elvira. Onderweg pleegt hij misdrijven en aanslagen op de goede zeden. Magritte raakt gefascineerd door deze boef en beeldt hem in verschillende werken af.

Kijk thuis online!

L'imitation du cinéma (Marcel Mariën, 1959, 36') wordt je gratis aangeboden door Bozar en Avila, een door Brusselse filmmakers geleide organisatie die Belgische auteurscinema verdeelt in de zalen en beschikbaar stelt via video on demand.

Avila

www.avilafilm.be

9. Het experiment gaat door

In Frankrijk wordt het einde van het surrealisme officieel uitgeroepen in 1969. In België daarentegen wordt de beweging ook na de dood van René Magritte en Paul Nougé in 1967 verdergezet.

In de jaren 1960 ziet een nieuwe Brusselse groep het daglicht. Deze derde generatie surrealisten blijft tot het begin van de jaren 2000 trouw aan de erfenis van Paul Nougé. Onder leiding van Tom Gutt verzet de groep zich tegen de non-figuratieve surrealistische tendens die wordt belichaamd door Jacques Lacomblez' tijdschrift *Edda*.

In 1963 verschijnt *Vendonah*, een uitgave van Tom Gutt en Jean Wallenborn. Het is een maandelijks blad dat qua formaat doet denken aan *Correspondance* en waarin ook regelmatig wordt verwezen naar het werk van Nougé. In februari 1964 kondigt de brochure *Vous voyez avec votre nombril* de wedergeboorte van een 'surrealistische groep in België' aan. Gutt richt in 1972 het tijdschrift *Le Vocatif* op en opent in 1974 galerie La Marée. Daar publiceert en toont hij werk van een nieuwe groep kunstenaars, zoals Roger Van de Wouwer, André Stas en Claude Galland en Gilles Brenta.

Na zijn terugkeer uit het China van Mao houdt Marcel Mariën in 1967 zijn eerste solotentoonstelling en hervat hij de uitgave van *Les Lèvres nues*.

Op deze manier, zoals de titel van de publicatie van Paul Nougé's poëtische werk in 1966 aankondigde, *L'Expérience continue*, het experiment gaat door.

10. Epiloog

Het was de ambitie van de surrealisten om, voorbij de esthetiek, de maatschappij en onze blik erop te veranderen. In zekere zin kunnen we zeggen dat ze daar – in België alleszins – in zijn geslaagd.

Het surrealisme, met zijn gevoel voor subversie, voor taal en beeld, voor humor blijft tot op heden een belangrijke inspiratiebron voor vele kunstenaars in dit land. De stroming groeide uit voorbij een kunsthistorische beweging, tot een fundamenteel kenmerk van de Belgische cultuur.

11. Jelena Vanoverbeek

VIOLINS

Uitgenodigd door Bozar om een werk te presenteren in dialoog met de historische tentoonstelling *Histoire de ne pas rire. Het surrealisme in België*, heeft Jelena Vanoverbeek (1990, Leuven) een nieuwe installatie gecreëerd: VIOLINS.

Net als dat van de surrealisten neemt Vanoverbeeks werk vele vormen aan: van drukwerk en boeken tot film en installaties. Taal speelt vaak een centrale rol en ze is – net als veel surrealisten – geïnteresseerd in het subversieve en performatieve potentieel van woorden, in de dubbelzinnigheid van taal en haar zogezegde schijnbaar directe communicatie.

VIOLINS is een op tekst gebaseerde video, waarin er een scheiding is tussen wat we lezen en wat we horen. De voice-over werd ontleend aan de introductietekst van een sexploitation-film uit 1965. De woorden die op het scherm verschijnen zijn Vanoverbeeks subtiele, subjectieve transformatie van deze toespraak. Op basis van de gelijklopende kwaliteiten van de gesproken tekst creëert ze een surrogaat transcriptie gebaseerd op associaties en tegenstrijdigheden. De titel, die wordt uitgesproken als “Violins” maar oorspronkelijk “violence” betekent, zet de toon en bepaalt de regels voor de ondermijning ervan. De opeengestapelde betekenislagen strijden om onze aandacht: het gelijktijdige gebruik van visuele tekst, geluid en snelle montage gaat in tegen de logica waarmee we taal gewoonlijk consumeren of verwerken. Het resultaat zijn onverwachte associaties die de seksuele en seksistische fantasieën die in de oorspronkelijke film aan het vrouwelijke personage werden opgelegd in vraag stellen en, bij uitbreiding, de sociale zeden van de jaren 1960.

12. *Ceci n'est pas une exposition*

Een tentoonstelling in Augmented Reality

Met werk van: Annabelle Binnerts, Valérie Mréjen, Laure Prouvost, Ghita Skali & Salim Bayri

Ceci n'est pas une exposition is een Augmented Reality (AR)-project dat voortbouwt op ideeën blootgelegd in de gelijktijdige Bozar-tentoonstelling *Histoire de ne pas rire. Het surrealisme in België*. De titel speelt met de uitdrukking 'Ceci n'est pas une pipe', die voorkomt in Magritte's baanbrekende schilderij *Het veraad der beelden* (1929). Een sleutelwerk in het surrealisme dat de combinatie van tekst en beeld gebruikt om conventies van representatie te ondermijnen.

Het schrijven en de verspreiding van teksten als traktaten en manifesten waren essentiële aspecten van het Belgische surrealisme, net zoals aforismen, poëzie en experimenteren met het herwerken van bestaande teksten van andere auteurs om hun betekenis te veranderen. Bozar nodigde vijf hedendaagse kunstenaars uit om de erfenis van de huidige surrealistische taal te onderzoeken, niet via gedrukte, maar wel via digitale woorden. De genodigde kunstenaars, gevestigd in België, Frankrijk en Nederland, werken allemaal met taal als centraal onderdeel van hun werk. Allen, op één na, zetten zij hun eerste stappen in het werken met Augmented Reality.

Met behulp van de BozAR Surrealism applicatie creëerden ze op tekst gebaseerde kunstwerken die zichtbaar zijn in en rond Bozar. De tentoonstelling opent zo een portaal naar een ander rijk, waarbij de fysieke grenzen van de tentoonstellingsruimte en de beperkingen van de werkelijkheid worden overwonnen (bijvoorbeeld het trotseren van zwaartekracht). AR kan onze perceptie uitdagen en het stedelijke landschap transformeren in een canvas voor onverwachte artistieke expressie. De vijf kunstenaars grepen deze kans door de ruimte te voorzien van subversieve, speelse, aangrijpende of poëtische interventies, met een knip-oog naar het surrealisme maar met een duidelijke focus op het heden.

Scan de QR-code om de app te downloaden en begin aan je surrealistische avontuur! De kaart zal je naar de kunstwerken leiden. Het eerste werk ligt vlak achter je!

Heb je Wi-Fi nodig?
Scan deze QR-code om Free-Bozar-Wi-Fi te krijgen.

Dit project is gerealiseerd in het kader van het project Digital Bozar, gefinancierd door de Europese Unie - NextGenerationEU.

Klaar om van het geijkte pad af te kijken en de raadsels te ontcijferen? BNP Paribas Fortis is verheugd om dit nieuwe tentoonstellings-formaat in Augmented Reality te ondersteunen.

Meer Surrealisme

Rondleidingen & Special events

20 Maa.'24 Literaire nocturne: Surrealisme

28 Maa.'24 Bozar all over the P(a)lace

13 Apr.'24 Slow Art Tour

Lunch Tours op vrijdag

Weekend Tours op zaterdag

Rondleidingen in gebarentaal (LSFB + VGT)

Interactieve rondleidingen voor scholen en organisaties

Concerts & Films

27 Jan.'24 *Return to Reason* – Man Ray

26 Feb.'24 *Histoires de détective* – Charles de Keukeleire, begeleid op piano door Seppe Gebreudt

19 Mei'24 'Cine-concert: *Un chien andalou* & *L'âge d'or* met Brussels Philharmonic

With Kids & Teens

16»→17 Maa.'24 Familieweekend

13 Apr.'24 Slow Art Tour

Wij bieden ook een op maat gemaakte bezoekersgids voor kinderen aan.

Meer info : www.bozar.be

IMAGINE! 100 jaar Internationaal Surrealisme.

**Te zien in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België,
parallel aan de tentoonstelling in Bozar**

Catalogus

Onder leiding van Xavier Canonne

Teksten van Patricia Allmer, Paul Aron, Xavier Canonne, Kurt De Boodt, Virginie Devillez, Philippe Dewolf, Genevieve Michel, An Paenhuysen, Rik Sauwen, Raoul Vaneigem.

Uitgevers Bozar Books / Fonds Mercator, versies in FR et NL

288 p., illustraties, hardcover, 49 €

Te koop bij Bozar Bookshop

Histoire de ne pas rire. Het surrealisme in België

Gerorganiseerd door Bozar – Paleis van Schone Kunsten, Brussel «in het kader van het Belgische Voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie»

CEO & Artistic Director
Christophe Slagmuylder

Director of Exhibitions
Zoë Gray

Curator
Dr. Xavier Canonne, assisté de
Ann Geeraerts, *Curatorial Project Coordinator*
Anamaria Pazmiño, *Exhibitions Officer*

Scenografie
URA Yves Malysse Kiki Verbeeck
geassisteerd door Louis Lories en Vincent Vergote

Technical Head of Production
Frédéric Oulieu, geassisteerd door Gert Baart en
Damien Pairon

Lighting
Colin Fincoeur

Graphic Design
ruttens-wille

Catalogo
Bozar Books & Fonds Mercator
Vera Kotaji, *Publications Coordinator*

Ceci n'est pas une exposition
Emma Dumartheray, *Exhibitions Coordinator*
Jafar Hejazi, *Digital Dramaturge*

Met bijzondere dank aan

Exhibitions Board
Evelyne Hinque, Ann Flas, Anne Judong

Assistant to the Exhibitions Director
Axelle Ancion

Marketing & Communication
Marianne Janssens, Eline Verbauwheide,
Samir Al-Haddad, Leen Daems, Julie Boone

Audience Engagement
Tine Van Goethem, Laurence Ejzyn,
Judith Hellers, Lieve Raymaekers

Institutional Relations
Magdalena Van den Broeck Lišková,
Jérémie Lambert, Brecht Wille

Partnerships & Philanthropy
Elke Kristoffersen,
Hélène Fraipont, Kathleen Lein, Muriel Macken

Bozar Archives
Sophie Matkava, Bruno Roelants, Eddy Lievens

Dramaturgy
Kurt De Boodt

Legal & Business services
Caroline Grimoux

Planning & Ticketing
Annik Halmes, Laurent Van Elverdinghe, Nancy
Puissant

Public Services
Matthieu Vanderdonck en zijn team

*Investments, Security &
Archives*
Stéphane Vanreppelen

Facility Manager
Edouardo Oblanca

*Technical Production/
Operational &
Security Advisor*
Nicolas Bernus

Cleaning & Stock Manager
Rudi Anneessens en zijn team

With the dedicated support of
alle Bozar medewerkers, art handlers,
technicians, gidsen & hosts

Bezoekersgids

Teksten: Xavier Canonne et Ann Geeraerts
Vertalingen: Anamaria Pazmiño (FR), Michael Lomax (EN), Piet Joostens (NL)
Eindredactie: Anamaria Pazmiño, Lotte Poté (NL)
Coördinatie: Julie Boone
Grafische Vormgeving: Olivier Rouxhet

Literaire interventie

Tom Van de Voorde (selectie), Olga Briard & Frederik Van de Wiele (productie), Lotte Poté & Naomi Labis (bureauredactie), Daniel Cunin, Maité Grasse, David Colmer, Katelijne de Vuyst & John Lambert (vertalingen)

Dankbetuiging

Bozar bedankt van harte de commissaris, de uitleners, de scenografen, de subsidiërende autoriteiten, BNP Paribas Fortis, de hoofd corporate partner van deze tentoonstelling, Mercatorfonds, en de talloze mensen die ons hebben geholpen bij de realisatie van dit project en die we hier niet kunnen noemen."

Bozar

In het kader van het Belgische Voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie

In samenwerking met

Musées royaux
des Beaux-Arts
de Belgique
Koninklijke Musea
voor Schone Kunsten
van België

Steun

Structurele partners van Bozar

Speciale dank aan

Cover: René Magritte, Het kristallen bad, 1946, privéverzameling
© succession Magritte - Sabam België 2023-2024

V.u. : Christophe Slagmuylder, Ravensteinstraat 23 - 1000 Brussel

Vijf schrijvers reageren
op surrealistische kunst

Een pels van algen

Een pels van algen

Schrijvers reageren op surrealistische kunst

Bozar nodigde vijf hedendaagse schrijvers uit om zich te laten inspireren door surrealistische kunst. Ze schreven een gedicht of korte prozatekst bij een kunstwerk uit de tentoonstelling Histoire de ne pas rire. Deze teksten voeden niet alleen onze verbeelding, maar doen ons ook op een andere manier naar de droomwereld van de surrealisten kijken. De kruisbestuiving tussen literatuur en beeldende kunst is niet voor niets een van de speerpunten van de surrealisten.

Op 20 maart zijn de vijf schrijvers ook te gast tijdens een literaire nocturne in de tentoonstelling. Ze begeleiden het publiek langs hun favoriete schilderij en reciteren hun teksten. Een unieke kans om in alle rust en in gezelschap van de auteurs de tentoonstelling te bezoeken.

Sulaiman Addonia	3
Elke de Rijcke	5
Astrid Haerens	9
Lisette Lombé	11
Peter Verhelst	13

Marcel Mariën, *Het Onvindbare*, 1937-2013, Collectie Retelet.
© Fondation Marcel Mariën - Surrealistische Activiteit in België

Sulaiman Addonia

L'Introuvable

Ik ben de helft van een identieke tweeling. De andere helft stierf in 1937, diep in het brein van mijn schepper. 86 jaar na mijn geboorte wil ik nog steeds liever geen monocle worden genoemd. Maar daar trekken museumbezoekers zich weinig van aan:

Hè, een bril voor een Minion.

(Die commentaar hoor ik het vaakst. En vandaag is dat niet anders.)

In feite moeten kleingeestigen hem dragen.
*(Ze kunnen ook gewoon vragen wat ik ben,
in plaats van te gissen.)*

Naarmate meer bezoekers door de deur stromen, hoor ik steeds wildere theorieën over mijn bestaansreden:

Je moet het zien als een politieke allegorie:
al wie zijn heil zoekt in onze
samenleving moet hem opzetten om onze waarden
tot in de kleinste details
waar te nemen.
(Dat verraste me – de strekking ervan.)

Het helpt ons om de realiteit op een andere manier te zien.
(Terwijl ik juist ontstond als tegenpool van elk realisme. Je mag gerust mijn geheim kennen: wanneer mijn maker me opzette, zag hij zijn leven zoals Neruda de maan zag onder de huid van zijn geliefde. Voor hem ging de werkelijkheid die dag dood.)

Dit glas is nodig om opnieuw de vroomheid te ontdekken.
(Als God bestaat, is dat niet zijn schuld.)

Het illustreert de spirit van een jonge generatie die graag verder keek dan de feiten of de geschiedenis en die op zoek was naar ogenblikkelijk comfort.
(Oké, ik werd gemaakt in 1937, maar kunst is nu eenmaal tijdloos.)

Liefje, ik wou dat ik hem van de muur kon rukken om de zonsondergang in je ogen te zien.
(Die had ik nog niet gehoord. Maar goed, Liefde is blind.)

Volgens mij symboliseert deze bril de teloorgang van de samenleving en is hij bestemd voor cyclopen – want zijn we niet allemaal cyclopen geworden?
(spreek voor jezelf, jo.)

Zou het kunnen dat Louis Paul Boon hem op zijn neus had toen hij 'Het Brilletje van Oma' schreef en later het vers 'een leesbrilletje van niks' noteerde?

(Zinloosheid is de ziel van de poëzie, mijn soort poëzie.)

Aandacht iedereen. De kunstenaar vatte zijn creatie op als een object dat je moet dragen wanneer je praat met het onzichtbare, het ontastbare, het onhoorbare, het onnavolgbare. Dit ene glas is bestemd voor schrijvers die in het hoofd van hun personages willen kijken, voor kunstenaars die onder het doek willen duiken, voor dansers die de poriën van de lucht willen zien waarin ze voortglijden.

(Deze gids doet alsof hij mijn spreekbuis is.)

Dit is geen kunst. Het is materiaalverkwisting, een bewijs voor het gebrek aan talent en visie van monsieur Marcel Mariën, de maker ervan.

(Ik zit gevangen in een lijst op een museummuur, met eronder een kaartje waarop staat: 'Alleen kijken, niet aanraken.' Maar sommige bezoekers, zoals deze, raken me aan met hun gedachten:

L'Introuvable is voor Zieners, lieden die hem op hun penis of dildo binden om de anatomie van hun geliefden te bestuderen.

(Ik ben het vergrootglas van de erotiek, het extreme, de schoonheid en de walging.)

*

Haha. Een bril voor een Minion.

(En zo vangt een nieuwe dag in mijn leven aan...)

Vertaald uit het Engels door Katelijne De Vuyst
Geïnspireerd op *L'introuvable* van Marcel Mariën

Over het leven en de plek van mijn poëzie

Ze zeggen / er zit een bres in de ziel van de mens / die niet is
gemaakt om geheel / bij het leven te horen. De aarde // vraagt ons
die bres te negeren, een dreiging [...] Mijn ziel / gebroken door de
moeizame / poging bij de aarde te horen
(Louise Glück, *Averno*)

inderdaad voel ik hoe dagelijks de aarde in de ziel.

en haast elke dag: de dolken

en mijn poging om ze te ontwijken

nu eens: de kaste van de clowns die ideologiseren
dan weer: de trendy teven wier tanden druipen van de kwijl.

territorium van een coterie met privaat jachtterrein

ik voel me daar nauwelijks thuis

en moet de deuren wijdopen zetten, te weinig geurige dreven

58 jaar oud, een bom blauwe plekken pal op mijn ziel,
in mijn lijf en dwars door mijn verstand

dat ik me duizendmaal op wist te richten lijkt wel een wonder
maar ik ben een steh-auf-frauchen

vrouw die opstaat tot ze door de knieën gaat

het leven leven een supersport

een training om je te harden als een golfbal, en weg te glijpen

zodra je kunt het spelterrein
te verleggen, om jezelf gratie te schenken

zoals jij, Giorgio

verlaat ik het slagveld en betreed de kosmische kamer,
exact zoals je een vertrek verlaat en de ruimte ernaast zult betreden

dankzij een kneepje dat ik prettig vind:

met wijs- en middenvinger wrijf ik mijn oogleden tot alles zwart ziet,

een zwart vol wemelend grijs tot ik gele flitsen zie
waarin steeds helderder vormen het toneel doorzeven

en voorbij mijn oogleden
een wereld zich op de voorgrond dringt

daar worden mijn ogen
herboren, in de desolate blakende aarde, bij hoge horizon

ben ik vrij en gelukkig

de vlakke is weids en ik zie
(voorheen was kijken niet noodzakelijk zien)

in een groene hemel ben ik nu,
in een stralende

ik sta voorgoed op twee uur, ik ben de dag, de nacht
in de lege, onvermijdelijk lege vlakke

de omgeving is uiterst reëel maar binnenstebuiten gekeerd

ik adem in de warme lucht

een middellandse zee
zoals in mijn genen

arcaden en hun schaduwen rijzen op, zwart schuin schaduwland strekt zich
uit

en ook al merk je het niet, ik sta in het hart van het gevecht
maar aan de andere kant

aan de hemel gekluisterd, onthecht

eenzaam in het licht
in het midden van de wereld gedompeld

veelvoudig ik, drijvend onder de zon terwijl in de verte de trein passeert

de vlakke heeft mijn ogen
de bogen zijn mijn lijven

witte tweeling, zwarte tweeling in de warme nacht bij de fontein

waarvan de straal in de donkere vloeistof neervalt
als een sterrenbeeld.

als de fontein schiet ik op

om mijn dichterblijvend oog uit te boren
en te worden herboren sterrenbeeld midden op een blad

Vertaald uit het Frans door Katelijne De Vuyst
Geïnspireerd op 'Les Plaisirs du poète' van Giorgio de Chirico

Giorgio de Chirico, *De Genoegens van de Dichter*, 1912, Esther Grether Family Collection.
© Sabam 2024. Foto ©Robert Bayer, Bildpunkt AG, CH-4142 Münchenstein

Jane Graverol, *L'Éternel retour*, 1955. Charleroi,
Collectie van de Provincie Henegouwen - In bewaring bij BPS22.

Astrid Haerens

l'éternel retour

zit in de nacht achter het stuur
noemt de snelweg borstademhaling
noemt de snelweg kolk, moeras

ziet zichzelf achter een spiegellende voorruit
ziet rookwolken uit een motorkap
ziet zichzelf als schijnsel
valt stil

spreekt op het theater in runen, in de coulissen tiert en trekt een zee
aan de schedel, plexus, graten, scharnieren, het schaambeent

lijkt te lachen
heeft geen ogen nodig
geen zon komt nu nog op

een hand legt zich op het hart
nagels als klauwen als hechtingsorganen

onder de snelweg het zand
roerend verlangen, slijkgarnalen, ingegraven zeeklitten

tussen het woekerend bessenwier voeren de duizendpoten
met sifonen zuurstof aan, een continu gezocht

vraagt zich af
dromen ze op zee soms nog van me

vraagt zich af
moet ik deze brandende wagen ooit verlaten

een hand legt zich op het kruis

voelt overal vlees behalve aan het eigen gestel
droogt het wier maalt het tot poeder
smeert er kassen mee in, doet ze opwarmen, doet ze gloeien

houdt de adem in

noemt de goed doorvoede zee een fakkel
noemt de goed doorvoede zee een slaapzaal
noemt de goed doorvoede zee een achttienarmige godin
noemt de zee een taneloos gemis

blijft in de wagen zitten, leunt achterover, luistert

Geïnspireerd op 'Éternel retour' van Jane Graverol

Paul Nougé, *La Jongleuse*, uit de serie *Subversion des images*, 1929-1930,
Collectie Archief & Museum voor Literatuur (AML), Brussel. © Sabam.

Gezonde vermoeidheid

Wees op uw hoede, u die deze kamer betreedt. Bedenk: het is niet zo dat er enerzijds mensen bestaan die vrij kunnen kiezen, bewegen en verlangen, en anderzijds lieden met gebonden handen die door besluiten worden betoed. U maakt deel uit van de kamer. Ook ik maak deel uit van de kamer. U zou die vrouw kunnen zijn. Ook ik zou die vrouw kunnen zijn.

Laat u niet imponeren door de afwezigheid van felle kleuren. Focus daarentegen op het contrast tussen de tinten. Kijk naar het lichte tafelkleed en de diafane nek. Kijk naar dat donkere haar en de jurk die wat zwarter is op de afdruk dan in werkelijkheid. Kijk naar de vlekken, de afbakening, de lokken, de kreuken, de vouwen. Kijk naar het glimmende schijnsel op haar neus, op de leuning van de stoel en op de zijkant van haar hand.

Als u geen enkel gerucht hoort, hoeft u dat niet meteen verdacht te vinden. Sommige kamers lijken op beelden uit een stomme film. Als u tanden hoort knarsen, het parket lichtjes hoort kraken of die dubbelgevouwen vrouw uw favoriete wijsje hoort neurien, zeg dan gewoon dat het levende de ruimte in beslag neemt en laat dit lichaam door zijn curieuze houding uw lichaam be-roeren. Probeer ook niet te begrijpen waarom sommige deuren dicht zijn terwijl andere openstaan. Probeer niet te achterhalen of het een goed teken of een slecht teken is dat deze deur dicht is.

Probeer ook niet te achterhalen wat erachter schuilgaat. Je mag geen vraag stellen waarvan je het antwoord niet wilt kennen. Laten we zeggen dat deze deur in deze kamer geen enkel geheim verhuult. Laten we het laagje vernis bewaren want niemand ontsnapt aan de normen. Laten we het hout bewaren vanwege de splinters.

Laten deze materie bewaren die zoveel zegt over de oorsprong van de mensen. En laten we de bloemen op het behang bewaren voor emanaties van onze jeugd. Een bloemblad voor de eerste zoen. Een voor het eerste orgasme. Een voor elk pleziertje gesmaakt op het transparante tapijt van de onsterfelijkheid.

En nu moet ik het eindelijk over die ballen hebben. Het woord klinkt luchtiger, minder triviaal dan het woord bollen, en gelukkig zijn het wel degelijk ballen, geen bollen, die op deze tafel liggen. Geishaballen. Open en bloot. Voor het oog van de wereld. Dagelijkse bezigheid onder dagelijkse bezigheden. Nek. Tafelkleed. Kreuken. Ontvouwing van de innerlijke streling. Desertie van de discretie.

Vermoeidheid van de masturbeerster verving vermoeidheid van de jongleerster. Vermoeidheid van de extase verving vermoeidheid van de corvee. Vermoeidheid van de sturm-und-drang verving vermoeidheid van de zwanenzang. Vermoeidheid van nat satijn verving droogheid van de spijt.

Wat kun je er nog aan toevoegen als alles in alle eerlijkheid tentoon werd gespreid?

René Magritte, *Le Double secret*, 1927. Paris, Centre Pompidou – Musée national d'art moderne – Centre de création industrielle, inv. AM 1980-2. Sabam 2024
© Photothèque R. Magritte / ADAGP Images, Paris, 2024

Peter Verhelst

D.S. 26-11-23

Aan de ontbijttafel sta je lichtjes voorovergebogen, steunend op je handen – een primitieve vorm van denken. Het lichaam wacht tot de gedachte is ontwaakt en uit bed stapt, de trap af naar de keuken waar je aan de ontbijttafel staat en uit je hoofd valt op het tafelblad je gezicht (het geluid van iets nats op hout).

Je gedachte kan door het gat heen het rukken horen van wind. Hijgend. Gekerm. Kindergegil van meeuwen. Eén boom is nog overeind gebleven, met ontbladerde takken – rond de stam zal straks een heiligdom worden opgetrokken waar men linten zal aanbrengen met herinneringen, namen, foto's, hopend.

Je gedachte kan het gat in je hoofd betreden. Tot de enkels in slijk verzonken staat de gedachte met het hoofd in de nek in de zoutige wind – voorbijsuizend tumbleweed. Een opzijgevallen bootje in een pels van algen en luchtblaasjes. Uit het slijk komt iets overeind, sleept zich naar een huis zonder gevel. Kamer met roze behang. Omgevallen stoel. Keuken.

Je staat aan de ontbijttafel en uit je hoofd valt je gezicht. Het gaat ervandoor. Zoals een hand dat kan, zijdelings, als een krab, het tikken van de scharen, de verhoorde vingertoppen op het tafelblad, gebit dat zich vastbijt, dichtklapt, openspert, zich zo voortbeweegt, vastbijt, dichtklapt, openspert, om zo snel mogelijk van je weg te vluchten.

Geïnspireerd op 'Le Double secret' van René Magritte

Over de auteurs

Sulaiman Addonia is een Eritrees-Ethiopisch-Britse schrijver die in Brussel woont. Zijn eerste roman, *Als gevolg van liefde* verscheen in meer dan twintig talen. Daarop volgde *Stilte is mijn moedertaal* (2021), die werd genomineerd voor tal van prijzen. In 2023 verschijnt zijn nieuwe roman *De Zieners*. Addonia is oprichter van een schrijfacademie voor vluchtelingen en van het literaire Asmara-Addis-festival. Hij is columnist bij *De Standaard*. Foto © Alexander Meeus

Elke de Rijcke is een tweetalig dichter (FR-NL), essayist en vertaalster. Haar poëtisch werk onderzoekt de verbindingen tussen lichaam, geest en ziel in een dystopisch landschap. In elk van haar boeken gaat zij een dialoog aan met kunst en wetenschap. Ze publiceerde recentelijk *Et puis, soudain, il carillonne* (Selected, 2005–2021) (2023), een anthologie van haar vijf bestaande dichtbundels. Ze vertaalde *Van de Verliezer & de lichtbron* van Kees Ouwens naar het Frans (2016) en publiceerde *L'Expérience poétique dans l'œuvre d'André du Bouchet* (2013). Foto © DR-GR

Astrid Haerens woont en werkt in Brussel. Ze publiceerde de roman *Stadspanters* (2017) en de dichtbundel *Oerhert* (2022). Hierin onderzoekt Haerens de effecten van onderdrukkende systemen en grensoverschrijdend gedrag op een vrouwenlichaam. *Oerhert* won de Poëziedebuutprijs 2023 en werd genomineerd voor de Herman de Coninckprijs en de C. Buddingh'-prijs 2023. Foto © DR-GR

Lisette Lombé publiceerde een korte roman, *Venus Poetica*, en een dichtbundel, *Brûler brûler brûler* (Grenades/ RTBF-prijs). Ze is ook medeoprichtster van het Collectif L-SLAM en zal de volgende nationale dichteres van België zijn in 2024. Haar laatste roman, *Eunice*, is genomineerd voor de Prix Médicis 2023.
Foto © Njaheut Gilles Valler

Peter Verhelst is een Vlaams dichter, romancier en regisseur. Hij debuteerde in 1987 en publiceerde sindsdien tientallen boeken, waarvoor hij tal van prijzen kreeg. Zijn werk is in veertien talen vertaald. Zijn meest recente publicatie is de dichtbundel *ZABRISKIE* (2023). Verhelst werkt regelmatig samen met beeldend kunstenaars en schreef eerder voor Bozar poëzie bij Gerhard Richter.
Foto © Filip Naudts